

Evropa 2010

Útvar perspektivních studií Evropské komise zpracoval v minulém roce (1999) scénáře o budoucnosti Evropy 2010 [1]. Jsou výsledkem dvouletého analytického, syntetického a prognostického úsilí zhruba osmdesáti západoevropských odborníků. Obsah není nezajímavý i pro vojáky, a to nejen proto, že věnuje explicitní pozornost bezpečnostním otázkám, dokonce jeden scénář je inspirován právě jimi, ale zvláště ze známého důvodu, že vojenská nebezpečí, tj. rizika a ohrožení, nejsou již primární, ale stát mohou výrazněji ohrožovat rizika jiná, vážnější, zvláště ekonomická, což pro vojáky není novým zjištěním. Scénáře Evropa 2010 přinášejí k tématu zajímavé poznatky.

* * *

V úvodu není možné neuvést vstupní poznámku zpracovatelů: „Scénáře jsou svou podstatou fiktivní. Pokud autoři projeví příliš velkou, nebo naopak příliš malou představivost, padá odpovědnost pouze na jejich hlavu. Jejich názory ani představy nelze považovat za stanovisko Evropské komise.“ [2] O svízelnosti a probabilitě jejich úsilí svědčí, že jako motto své práce si zvolili výrok Argentince Jorge Luise Borgese, [3] jednoho ze zakladatelů tzv. magického realismu v literatuře: „Každá epocha je epochou přechodu. O budoucnosti, či spíše o budoucnostech, víme pouze jediné: nebude vypadat jako současnost.“

Cílem Projektu Scénáře Evropa 2100 je „vytvořit soubor studií koherentních a přemýšlení provokujících představ o budoucnosti Evropy“. Jako výchozí klíčový problém autoři uvádějí hrozby a možnosti nových technologií. Ačkoli nikdo nepochybuje o jejich významu pro rozvoj současného světa, už to svědčí při eliminaci ideových a kulturních vlivů o jistém redukcionismu pohledu, který se pak promítá do celé práce.

Také změny v hodnotové orientaci jsou determinovány především přechodem od agrární a průmyslové revoluce ke společnosti informační. K ní ovšem byly vytvořeny převážně také jen technologické předpoklady, ne získány schopnosti, jak využít informace k modelování společenských aj. procesů a podkladů k decizím vedoucím k převažujícím kladným společenským změnám s přispěním demokratické občanské participace.

Úloha a metodologie scénářů

Forma scénáře jako jistého obrazu resp. obrazů budoucnosti v sobě obsahuje potencialitu překonat obecný lidský odpor ke změnám a vnímat je jako individuální a skupinovou příležitost a schopnost vyhnout se hrozbám. Scénáře zároveň nemohou nerespektovat faktory, které budou ovlivňovat budoucnost Evropy.

Útvar perspektivních studií Evropské unie vypracoval k tvorbě kvalitativních scénářů specifickou metodologii. Metodu nazval „Utvářející aktéři – utvářející faktory“ [4]. Konstrukce scénářů se skládá ze dvou navzájem provázaných samostatných stupňů, které vedou ke dvěma různým výsledkům. V první fázi se vytvářely dílčí scénáře ke specifickým tématům, ve druhé fázi byly tyto dílčí scénáře integrovány do výsledných globálních scénářů, jichž je celkem pět. Jejich názvy jsou: „Vítězné trhy“, „Sto květů“, „Sdílená odpovědnost“, „Tvořivé společnosti“ a „Neklidná sousedství“. Témata dílčích scénářů obsahující okolnosti rozhodující pro budoucnost Evropy a její postupnou integraci byla tato:

1. Instituce a vládní moc.	4. Rozšiřování Evropské unie.
2. Sociální soudržnost.	5. Vnější okolí Evropy.
3. Ekonomická přizpůsobivost.	

Při práci na těchto tématech byly respektovány všechny zásady týmové práce, aby byl co nejvíce využit intelektuální a kreativní potenciál spolupracovníků na scénářích.

Pro strukturální obsahové srovnání možno uvést skladbu naší první verze Národní vize rozvoje do roku 2015 [5]. Návrh na zřízení Českého institutu strategických studií navrhuje témata vizí uvedená v [6].

Na první pohled je patrné, že i přes různý stupeň obecnosti jsou témata do značné míry totožná. V českých představách se více preferují axiologická a kulturní témata, mnohdy i jako teoretická východiska dalších analytických a prognostických prací. V přístupu západoevropském jsou spíše patrná politická, sociální a především technologická a ekonomická témata. Faktické rozdílnosti však nejsou významné. Jde spíše o metodické přístupy ke kategorizaci analyzované, syntetizované a prognózované problematiky.

V konkrétních scénářích se i pět klíčových témat dále štěpí:

● vládní moc: politika, široká veřejnost, správa	● globalizace
● technologie a organizace práce	● regionální bezpečnost
● kultura a hodnoty	● střední a východní Evropa
● instituce Evropské unie	● Středozemí
● trh práce a sociální politika	● USA
● jiné druhy ekonomické politiky	● Rusko
	● Asie

V pracovní skupině zabývající se ekonomickou přizpůsobivostí se zpracovávaly scénáře k těmto aktérům a faktorům:

1. demografie	8. mezinárodní úpravy
2. technologie a organizace	9. evropská integrace
3. kultura a hodnoty	10. veřejní činitelé
4. globalizace	11. odborové svazy
5. makroekonomická politika	12. nevládní organizace
6. průmyslová politika	13. nadnárodní korporace
7. sociální a zaměstnanecká politika	

Ke každému aktéru a faktoru bylo zpracováno tři až pět různých výpovědí. Do výběru se pak dostala jen část aktérů a faktorů, ve výše uvedeném případě 2., 3., 4., 5. a 7. A do jednotlivých scénářů se pak dostaly jen jednotlivé výpovědi. Např. u faktoru kultura a hodnoty byly zpracovány tyto prognostické výpovědi:

1. Rostoucí individualismus. Strach z budoucnosti. 2. Silně rostoucí individualismus. Sociální a geografická segregace. Moc nátlakových skupin. 3. Renaissance sociálního a ekologického povědomí. Experimenty regionů a lokalit. 4. Revolta spodní poloviny proti globalizaci.

Do výběru dílčího scénáře „Laissez faire“ byla zařazena výpověď 2. Do dílčího scénáře „Evropská renaissance“ pak 3.

Výchozí předpoklady

Přestože autoři považují své scénáře za kvalitativní výpovědi, zakládají se na subjektivních představách, nelze je brát doslova. Opírají se o řadu objektivních údajů a zvláště budoucích trendů, jakkoli z hlediska pravděpodobnosti uskutečnění rozdílných, které shrnují v kapitole **Co víme o budoucnosti**. Řadu těchto informací známe, některé jsou však nové, ale především jsou syntetizovány.

Speciálně se tu autoři zabývají i charakterem bezpečnostních trendů: „... vznik nových bezpečnostních ohrožení je odlišné povahy v tom smyslu, že jsou převážně důsledkem událostí způsobených člověkem, dochází k nim v určitém časovém momentu, a mohou proto být politickými rozhodnutími ovlivněny snáze.“ [7]. Při analýze jednotlivých scénářů si však nelze nevšimnout, že bezpečnostní ohrožení mají i objektivní pozadí, a proto nejsou jen tak snadno ovlivnitelná (např. hrozící nedostatek pitné vody). U nás se bohužel pokud jde o bezpečnostní rizika pracuje jen s jejich výčtem, méně se podrobují kvalitativním analýzám.

- Vysokou pravděpodobnost mají zpracovatelé analyzované **demografické předpovědi**. Evropa jako jiné industriální země 150 let stárne, a to díky snížení porodnosti (1,5 dítěte na ženu) a prodloužení věku (na 74 let u mužů a 80 let u žen). Staří počtem brzy převýší mladé. Stárnoucí populace proto vyvíjí tlak na systémy důchodové a zdravotní péče, což je patrné nejen v EU, ale i u nás. Hrozí snížení výdajů na výchovu, vzdělání a politiku zaměstnanosti, což může destabilizovat veřejné rozpočty. Zatímco v rozvojových zemích stoupne počet obyvatel do roku 2010 o cca 800 miliónů lidí, v ostatních zemích to bude o cca 100 miliónů. Podíl počtu obyvatel v EU klesne z 6,3 procenta na 5,6 procenta a za dvacet let bude mezi dvaceti nejlidnatějšími státy světa ze zemí Evropské unie jen Německo (na předposledním, 19. místě), Spojené království a Francie z nich vypadnou. Předpokládá se migrace do Evropy z jiných kontinentů, která by měla nahradit chybějící pracovní síly. Z hlediska bezpečnosti představuje demografický vývoj zjevné riziko, stejně jako masovější migrace. Evropa může potenciálním nebezpečím čelit jen vývojem zbraňových systémů na základě nejnovějších technologií a profesionalizací ozbrojených sil. Migrace je objektivní proces, měli bychom se na ni připravovat, pracovní síly z jiných zemí budeme potřebovat, protože tento proces už začal.
- Základním ekonomickým faktorem **globalizace** bude podle autorů neustálý růst zahraničního obchodu, přeshraničních investic a finančního kapitálu. Od roku 1950 zahraniční obchod ročně stoupal o 6,3 procenta ve srovnání se čtyřprocentním růstem HDP. Nadále se zvyšuje nerovnost mezi bohatými a chudými zeměmi. Zatímco v roce 1965 byl průměrný příjem na hlavu v průmyslových zemích G 7 dvacetkrát vyšší než v sedmi nejchudších zemích, dnes je to už dvojnásobek, tj. cca čtyřicetkrát. Z bezpečnostního hlediska dobře z historie víme, že ozbrojené konflikty vznikaly mj. pro nerovnoměrný ekonomický vývoj. Autonomii zemí do

jisté míry ohrožuje i mobilita kapitálu. Podobně vzrůstá nerovnost i v odměňování kvalifikovaných a nekvalifikovaných pracovníků, což může vést k vážným sociálním tensím až konfliktům. Obecně to nevylučuje, že se posílí tendence k **deglobalizaci** ekonomiky, a to zejména z obav poškození národních zemědělsko-potravinářských komplexů, médií a sice z hlediska kulturní identity, a dále pokud jde o životní prostředí. Zatím jsou naše postoje ke globalizaci utvářeny především publicisticky, vážnou jejich verifikací se proto stane připravovaná konference Mezinárodního měnového fondu, který patří pravděpodobně k jejím nejvýznamnějším aktérům.

- ❑ Jádrem úvah práce na scénářích byla **technologie a produktivita**. Patrný je zejména růst informačních a komunikačních technologií, ale také biotechnologií a nových materiálů. Vzrostly tím možnosti využívat informace k efektivním ekonomickým aktivitám všeho druhu i možnosti vlastní výroby. Nepromítá se to však do výraznějšího růstu HDP. Ani není patrný lineární vliv nákladů na vědu a výzkum na tento růst. Dochází tu pravděpodobně k jistému zpoždění účinků. Z toho lze usuzovat, že pro další vývoj bude spíše charakteristický setrvalý růst HDP. Je možno vyslovit domněnku, že nedostatečné využití disponibilních technologií je věcí nejen kapitálu, ale i řízení. V souvislosti s migrací pracovní síly však stojí za úvahu zamyslet se např. nad tím, jaké důsledky může mít odliv našich počítačových odborníků do zahraničí, zejména Německa, jak s tím oficiálně počítá německá vláda. Ačkoli ani v Německu o tom není jednota.
- ❑ To výrazně souvisí se **společenskými trendy a hodnotami**. Je patrné, že mnohé tradiční rysy evropských společností se změnily. Období po druhé světové válce představovalo pro západní Evropu novou rozvojovou éru spojenou s nebyvalou mírou blahobytu, ale tuto jistou konzumní hranici tato část kontinentu nepřekročila, snad pouze pokud jde o určitou demokratickou emancipaci. Zároveň došlo k posunu k nukleární rodině, ale i ta se rozpadá (ve skandinávských zemích a v Německu žije samostatně třetina obyvatel, stejně tak roste počet osamělých rodičů a manželských párů bez dětí). Mezi hlavní příčiny patří zmíněné stárnutí populace (např. ve Finsku 80 procent žen starších 75 let žije osaměle). Ve Švédsku a Dánsku se dvě třetiny dětí rodí mimo manželství (v Itálii a v Řecku jen 10 procent). Konzumní způsob života je vykupován i za tuto cenu včetně postmoderních trendů. Ustoupil tradiční způsob života a posílil se univerzální individualismus. Upadl respekt k autoritám.
- ❑ Charakteristický rysem západoevropského vývoje je **zvyšující se úroveň vzdělání**. V mnoha zemích se vyšší střední vzdělání mezigeneračně zvýšilo až dvojnásobně. Na středních a vysokých školách je zhruba stejně mužů i žen. Handicapem je ekonomická situace rodiny a vzdělanostní úroveň rodičů. Práce i přes svázanost s výdělkem je více spojována s osobním sebezrozvojem a sociální integrací. Tento trend byl u nás patrný i za minulého režimu, jak ukázaly sekundární analýzy československých sociologických výzkumů, zvláště sociálního klimatu [8].
- ❑ V západní Evropě se mění postoj k **zastupitelské demokracii**. Občané stále méně chodí k volbám a dávají přednost formám, kde mají větší možnosti participace. Vedle tradičních politických hnutí se rozvíjejí nevládní organizace jako páteř občanské společnosti. Vznikají i strany zaměřené k řešení jediného vážného problému (např. ekologie) či různé politické iniciativy vůči praxi existujících politických stran. Prosazují se hodnoty nově nastupujících generací. Upadá společenské postavení tradičních náboženství jako částečně důsledek fragmentace společnosti a tradičně definované autority. Lidé hledají alternativní vyjádření své víry. Šíří se i náboženské sekty. I u nás se některé podobné trendy začínají objevovat (viz např. výzvy Impuls 99 nebo Děkuje, odejděte!).
- ❑ Významným problémem jsou důsledky konzumního způsobu života na **životní prostředí**. Zátěž životního prostředí odráží nerovnováhu mezi tím, co lidé spotřebovávají, a tím, co jim přírodní systém může poskytnout. Promítá se do toho výrazně nevyváženost ve spotřebě. Vztah mezi ekonomickou aktivitou a ekologickými důsledky je složitý. Přírodní prostředí se zhoršuje zvláště v raných stádiích ekonomického rozvoje, v rozvinutějších fázích pak zlepšuje. Někdy však ani v nejrozvinutějších etapách (např. u oxidů dusíku) nebylo ještě obratu

dosaženo. Mezi hlavní zátěže životního prostředí především patří: Zánik tropických pralesů a orné půdy (v jedné třetině země je velmi omezená biologická aktivita, další třetinu tvoří orná půda a pastviny, poslední třetinu lesy a savany), pokles biologické rozmanitosti, úbytek vodních zdrojů (zemědělství spotřebuje 60 až 90 procent pitné vody, otevřeně se hovoří, že příští války mohou vznikat pro nedostatek vody), spotřeba energie (technologický rozvoj vede ke snižování spotřeby) a globální oteplování (hrozí vzestup hladiny moří, odklon Golfského proudu s následkem změny podnebí, snížení průtoků řek a výkonnosti zemědělství, vzestup zdravotních nebezpečí - např. rakoviny kůže, městského smogu ap.). V Evropě je stav životního prostředí ve srovnání s jinými kontinenty relativně lepší, což neznamená, že bez problémů. Stále více řešených faktorů ohrožení vyžaduje mezinárodní spolupráci. U nás jsou aktivní ekologická hnutí, vznik politické strany s ekologickým programem příliš neuspěl.

- Objevují se nové **bezpečnostní hrozby**. Je patrný posun od konfliktů mezistátních (v roce 1997 jen jeden) k vnitrostátním (v témž roce jich bylo zaznamenáno 25) a nevojenského rázu. Převažují etnicky definované konflikty o legitimitu. Je to způsobeno i několikanásobným růstem počtu států (za posledních 150 let ze 44 na 191), což je do určité míry v rozporu s globalizací a regionální integrací. V posledním období vzniklo nejvíce konfliktů v postkomunistickém prostoru. Globalizace a konec studené války vytvořily prostor pro internacionalizaci organizovaného zločinu, zvláště jeho intenzitu, a to především na Východě. Úspěšným prostředkem proti těmto trendům je rozšiřování Evropské unie.

Vlastní scénáře

Scénáře jsou velmi podrobně popsány, jejich charakteristika není jednoduchá, hrozí nebezpečí redukce informací a poznatků. Použitý způsob jejich charakterizace má především naznačit hlavní variantní směry uvažování západoevropských odborníků o budoucnosti a jak dalece korespondují s naší situací.

Scénář 1: „Vítězné trhy“

V tomto optimistickém scénáři [9] stavu roku 2010 vycházejí zpracovatelé z Clintonova projevu na Valném shromáždění OSN, který charakterizoval 21. století jako „*vítězství obchodu nad válkou*“. Předpokládají, že roku 2010 průmyslové země mají opět plnou zaměstnanost až dokonce v některých oblastech chronický nedostatek pracovních sil a světový obchod vykazuje velký trvalý růst. Díky inovacím dochází k oživení produktivity i v dosud stagnujících oblastech. Většina států přijala myšlenky volného obchodu. Inlace je velmi nízká. Vzrostla nerovnost, stále více lidí je na okraji společnosti, ale situace je na přijatelné úrovni. Neuvažuje se o třetích cestách. Sociální stát se stal neudržitelným. Stejně tak byl opuštěn ideál trvale udržitelného rozvoje. Byl oslaben vliv veřejného sektoru, což zároveň vede k zanedbávání dlouhodobých veřejných investic. Evropa je americkým úspěchem získána pro liberalismus. Jedinec je odpovědný za své vzdělání a osud. Neobjevil se žádný perspektivní alternativní model. Evropská politická integrace se zredukovala na rozšíření na Východ. Šířící se západní životní styl vede s výjimkou nejbohatších zemí k dalším devastacím životního prostředí. Bohatí se uchylují do zabezpečených rezidenčních komplexů. I Rusko a Čína se připojují k liberálnímu procesu a mají dobré hospodářské výsledky. Výrazně se zlepšuje situace i v rozvojových zemích. Šest miliard lidí je však stejně chudých jako před čtvrtstoletím. Z vysoké životní úrovně se těší jen miliarda lidí. V záležitostech obrany se Evropané spoléhají na NATO a přesvědčili své americké partnery, aby Aliance byla přetvořena v organizaci, která by předcházela konfliktům v oblastech hraničících s EU. Narůstá však množství nevojenských rizik, zvláště sítí mezinárodního

organizovaného zločinu. Ruská angažovanost vede ke zvýšení vlivu OBSE v NATO. Světová nadvláda USA je v jejich technologické převaze.

Jde tedy o výrazně optimistický scénář jako vítězství liberalismu nad solidarismem a konzervatismem. U nás je tento scénář politicky zjevně preferován pravicí, zvláště ODS, US a ODA.

Scénář č. 2: „Sto květů“

Tento scénář [10] je uveden titulkem ze zvláštního čísla elektronického týdeníku Everywhere's Citizens: „2000-2010: desetiletí bezvlády“. Upozorňuje na spontánně zahájený počátek globální participativní demokracie, protože hospodářské výsledky jsou nepříznivé pro vzrůstající nerovnoměrnost přerozdělování zisku, růst kriminality a drobných regionálních konfliktů. Příčinou je úpadek veřejných orgánů, nepružná hierarchie, špatné rozdělení kompetencí a nedostatek odpovědnosti. Narůstaly politické skandály a zhoršily se sociální podmínky, které přerostly v krizi důvěry s vyústěním ve výbuchu nespokojenosti. To vyvolalo politickou a sociální krizi. Vzrostla neúcta k autoritě a lidé brali záležitosti do svých rukou. Evropané se začali orientovat na stínovou ekonomiku (představuje 30 až 50 procent HDP), místní komunity a rodinu. Nepřestalo se využívat informačních technologií. Vynořily se základní formy sociální solidarity. Ekonomika se stala samoregulační. Hranice mezi legitimním podnikáním, stínovou ekonomikou a drobnou korupcí jsou stále nezřetelnější. Dochází k demonetizaci, obchod se odehrává prostřednictvím přímé směny a místní měny. Roste sociální a geografická fragmentace. Dále však parciálně funguje dezorganizovaný sociální systém. EU je tím vším těžce zasažena, její rozšiřování se zpomaluje. Nejvíce je tím ohrožena východní Evropa, kterou zachvacuje dlouhodobá hospodářská a politická nestabilita. Kriminalita nadále roste. Zvyšuje se napětí pro razantnější soupeření o přírodní zdroje. V USA zesílil izolacionismus. Zasahují však dále proti vzpurným zemím v souladu s domácími politickými potřebami. Rusko je stále zdrojem nestability. V Asii se integrace nedaří. Nikdo není pro vnitřní problémy schopen vtisknout světu řád.

Jde o scénář využívající participační demokracie k překonání společenské krize, který však nemá oslnivé výsledky. Pokud o této možnosti uvažují na Západě, je daleko reálnější budoucností v postkomunistickém světě. Konečně, v Rusku je realitou a u nás ničím ne zcela nepředstavitelným. V podstatě však žádná politická síla na podobném vývoji nemá zájem, byl by jen údělem spontánně se tvořící občanské společnosti.

Scénář č. 3: „Sdílená odpovědnost“

Zpracovatelé při tvorbě tohoto scénáře [11] vycházeli z myšlenky, že lidé, kteří starému světu předpovídali apokalyptické třetí tisíciletí, rozhodně nebudou potomky považováni za jasnovidy. Podařilo se totiž skloubit ideály solidarity a úcty k jedinci s technologickou inovací a usilováním o hospodářskou výkonnost. Je to výsledkem transformace veřejného sektoru a převzetí odpovědnosti za rozvoj společnosti. Má na to vliv i rozšíření EU. Reformy byly reakcí na skutečnost, že je tradiční tandem technokratů a politických vůdců se vším seznamoval jen jako s hotovou věcí. To vyústilo v atmosféru hluboké nedůvěry. Základem jejího překonávání jsou čtyři principy: decentralizace, otevřenost, subsidiarita a povinnost spolupracovat. Vyplatila se politika podpory informačních technologií. Obnovil se sociální dialog. Výrazné sociální

nerovnosti však nebyly odstraněny, jen byl zastaven jejich růst. Nejvýraznějším rysem evropských společností je rozvoj občanské společnosti, na níž aktivně participuje pětina občanů. Ostatní přijímají reformy pasivně. Evropané se shodují na hodnotách důvěry, solidarity a odpovědnosti. V postkomunistických zemích probíhá úspěšná modernizace ekonomiky, sociálního systému a péče o životní prostředí. Evropané preferují solidarismus, lidská práva a udržitelnost rozvoje. Rusko se vrací na politickou scénu.

Jedná se tedy o výrazně solidaristický scénář založený na rozvoji veřejné politiky a občanské společnosti. Zdá se, že by byl pro mentalitu našich občanů jako politický program nejpřijatelnější.

Scénář č. 4: „Tvořivé společnosti“

Vstupní citací scénáře [12] jsou Keynesovy obavy o příchodu blahobytné společnosti: *„Cožpak by potom nedošlo k obecnému, nervovému zhroucení? ... Až příliš jsme přece byli vychováni k tomu, abychom o něco usilovali, nikoli k tomu, abychom si užívali.“*

Na konci 20. století narůstá propast mezi potřebami a aspiracemi veřejnosti s ekonomickou realitou. Reformy navrátily člověku jeho právoplatné místo v ekonomickém rozvoji a položily základy nové sociální solidarity, vycházející z nové etiky hodnoty člověka a individuálního naplnění a z odmítnutí materialismu a posedlosti produktivitou, které byly typické pro dvacáté století.

Základní myšlenkou reformem je **dát každému právo být užitečný i jinak než jen zvyšováním produktivity.** Vzrostl tlak veřejnosti na vlády, aby se soustředily na sociální otázky. Byla uznána nutnost financovat nové typy aktivit mimo logiku tržního systému. Všichni Evropané dostali právo věnovat několik let svého produktivního života společensky prospěšným činnostem, které by v tržní společnosti nenalezly odbyt (služby obecného zájmu, kulturní akce, práce v neziskových organizacích, služby chudým a výchova dětí). Tyto možnosti mají vliv i na celkový růst kreativity ve vědeckovýzkumné činnosti. Evropané dostávají pětinu mezd ve formě kuponů na služby, volný čas a kulturu. Reformy se projevují v kvalitě života a přitahují do Evropy intelektuály z celého světa. Evropská integrace stagnuje, stejně i mezinárodní vztahy. Rozvinuté země platí chudým zemím, aby chránily přírodní zdroje.

Jde o optimistický scénář, v němž Evropa otevírá cestu k duchovnímu řádu sloužícímu lépe lidským potřebám, který nejvíc ze všech scénářů preferuje kulturu, ale zároveň má nejviditelnější rysy utopismu. V našich podmínkách by nejspíš získal podporu u mladé a starší generace.

Scénář č. 5: „Neklidná sousedství“

Nevěští nic dobrého, když poslední scénář [13] je uvozen zprávou, že na zasedání Evropské rady v Gdaňsku bylo rozhodnuto postavit v každém hlavním městě pomník se jmény desítek tisíc vojáků, kteří od přelomu tisíciletí padli. Dvacet let po ukončení studené války je všude na světě stále nejpálčivějším problémem politická nestabilita, obzvláště v zemích hraničících s Evropou, a nic nenaznačuje, že by se situace v budoucnu měla zlepšit. Je to tedy obraz budoucnosti, který asi vojáky bude zajímat nejvíc. Signálem byl nárůst drobných konfliktů pro nedostatek přírodních zdrojů. Globalizace se nepovedla. Nejrozvinutější země se tím začaly zabývat pozdě. USA se distancovaly od Evropy. Evropa nebyla schopna koncipovat ucelenou zahraniční a bezpečnostní politiku. EU byla donucena řešit teroristickou činnost vojensky. USA

účasť odmítnúť. Válka si vyžádala 25 tisíc mŕtvých. Zmenila a sjednotila Evropu. Bola vytvorená Európska rada bezpečnosti a bezpečnostných služieb. V postkomunistických zemiach vznikol chaos. S ilegálnymi prisťahovalcami vznikli nevládnuté problémy. Východ je zejména destabilizovaný Ruskom a odtiaľ pochádzajúcim organizovaným zločinom. Podobná situácia nastáva i vo Stredozemí, zejména z viny Turecka. Stále silnejšie postavenie v politike majú náboženské strany a vojenské kruhy. Svet sa stále viac štiepi na regionálne bloky a sféry vlivu. USA sa izolujú a intervenujú len na svojom kontinente. Čína a Japonsko usilujú neúspešne o vedúce postavenie v Ázii. Obecné sa prejavuje neúcta k základným právam a slobodám. Európska bezpečnostná politika má stále represívnejší charakter. Evropané nevidia inú možnosť. Všetchno má vliv na špatnú ekonomickú situáciu.

Je to najpesimistický scenár, není však nereálný. Mementem tu je téměř desetiletí válek na Balkáně a na Kavkazu.

Vize rozvoje České republiky do roku 2015

Žádná naše vize či prognóza [14] nedosáhla úrovně „Scenářů Evropy 2010“, ačkoli pokusy lze zaznamenat i za minulého režimu. Existovalo jistě odhodlání v těchto aktivitách pokračovat, zvláště v letech 1989-1992, ale nepřiliš úspěšně. Hlavní příčinou byla malá vládní podpora. Pravicová koalice se od těchto záměrů distancovala, dokonce odmítala zpracovávat i jednotlivé oborové nebo resortní politiky, dávala přednost pragmatickým přístupům. Prvním vážnějším pokusem je práce vytvořená z podnětu Rady vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii. Její určitá metodologická odlišnost je v tom, že se zabývá vizí rozvoje do roku 2015, tj. v časovém horizontu o polovinu delším.

Ideovým východiskem české vize je přechod od totalitní k demokratické a funkční společnosti. Cesta k tomu je složitější, než se předpokládalo, zvláště pokud jde o změnu hodnotových postojů. Krizovou aktivitou se stal způsob privatizace, nedokončená restrukturalizace ekonomiky a využívání jen „druhosledových technologií“. To se promítlo i do postojů občanů vůči státní správě.

Východisko spatřuje vize v symbióze funkční činnosti státu a občanské společnosti. Zastupitelská demokracie splňuje tento předpoklad jen částečně. Legislativa k tomu vytváří základy pomalu. Základní střetnutí o budoucnost se odehrává mezi liberalismem a solidarismem, což koresponduje i se scénáři 2010. Svobodu není možno chápat bez vědomí odpovědnosti. Zatímco pro liberalismus je nebezpečím prezírání nerovností mezi lidmi, pro solidarismus paternalismus. Základní zkouškou české společnosti je vstup do EU. Pozitivně může působit růst střední třídy.

Česká národní identita by měla spočívat na těchto faktorech:

- demokraticismus založený na individualismu
- humanismus a humanita
- věcnost, pragmatismus, odmítání extremismu v politice
- západní aktivismus, důraz na práci a výkon
- odmítání jednostranného sociálního subjektivismu a objektivismu
- důraz na kvalitu, vzdělanost, pohotovost, kulturnost
- silné rysy evropanství [15]

Ačkoli o jednotlivých faktorech se bude jistě diskutovat, z výčtu je patrný pokus o syntézu liberalistických a solidaristických principů s jistou preferencí liberalismu. Blíží se tedy do určité míry scénáři Evropské komise: „Sdílená odpovědnost“.

Náš demografický vývoj se nebude lišit od evropského. Vize předpokládá zvýšení odpovědnosti občanů za své zdraví i vzdělání.

Základem naší bezpečnosti je členství v prozíravějším NATO. Její zajištění však bude odčerpávat finanční zdroje. Vnitřní bezpečnost zajistí priorita prevence před restrikcí. Vědecké poznatky budou mít větší vliv na ekonomiku a společnost. Dojde ke zvratu negativních tendencí ve vývoji životního prostředí. V ekonomice bude rozhodující konkurenceschopnost a využití předností informačních technologií. V roce 2015 dosáhne Česká republika průměru HDP zemí EU. Globalizace je pro republiku výzvou i ohrožením.

* * *

Pracovní vize o budoucnosti českého státu a společnosti koresponduje s evropskou vizí. Česká je optimističtější, vnitřně nediferencovaná, jen imanentně obsahuje náznaky rozporných tendencí, se kterými operují scénáře „Evropa 2010“.

Poznámky a literatura:

1. **Pět možných představ o evropské budoucnosti.** Evropská komise, Útvar perspektivních studií: Scénáře Evropa 2010. Gilles Bertrand (koordinátor), Anna Michalski, Lucio R. Pench. Pracovní verze, červenec 1999. (Z dosud známých existují dva české překlady: Jeden v rozsahu 114 stran, druhý ve stručnějším rozsahu 76 stran, který neobsahuje vlastní podrobnější scénáře a metodologii jejich zpracování, slovník, prameny a složení pracovních skupin.)
2. Tamtéž str. 1.
3. Blíže o tomto spisovateli viz Všeobecná encyklopedie, svazek 1, str. 279.
4. **Shaping Actors – Shaping Factors.** Jde o soubor proměnných. Faktory jsou definovány jako strukturální trendy, které jsou pokládány za důležité pro utváření budoucího vývoje, přičemž při posuzování každého trendu je třeba mít na paměti také možnost „šoků a zvratů“, tj. nenadálého vývoje. Aktéři jsou definováni jako takové prvky, které mohou vzájemně ovlivňovat faktory. V prvních fázích prací se obvykle pracuje s několika desítkami proměnných, které se postupně redukuje na 10 až 15 skutečně klíčových. Z dílčích scénářů na jednotlivá témata se tvoří globální scénáře. Globální scénáře jsou vlastně kombinacemi dílčích scénářů. Vzhledem k mimořádně vysokému počtu takových možností jsou vybírány pouze kombinace nejpravděpodobnější, které zároveň skýtají diferencovaný pohled na realitu.
5. (1) Sdílené hodnoty, (2) národní identita a kultura, (3) demografický rozvoj a lidské zdroje, (4) bezpečnost, (5) společné vědění, (6) ekologická udržitelnost rozvoje, (7) ekonomicky konkurenceschopná společnost, (8) informační společnost, (9) stát a občanská společnost, (10) globalizace jako výzva a ohrožení. První verze Národní vize rozvoje. Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii. Praha, únor 2000.
6. (1) Ekonomická konkurenceschopnost, (2) sociální soudržnost, (3) ekologické principy udržitelnosti, (4) reprodukční chování, (5) lidský kapitál, (6) společenské hodnoty, (7) národní identita, (8) správa a právo, (9) bezpečnost, (10) občanská společnost, (11) věda a výzkum, (12) kultura, (13) víra a morálka, (14) územně-technické předpoklady. *Klíčové problémové okruhy vize mají být:* (i) základní sdílené hodnoty a orientace země, postoje obyvatelstva, (ii) bezpečnost země a jejího obyvatelstva s respektováním vnější a vnitřní bezpečnosti a mezinárodněpolitických souvislostí, (iii) formování a uplatnění lidského

potenciálu země, (iv) veřejná správa, její reforma a podmínky vývoje veřejného sektoru, (v) koncepce reformy důchodového systému, (vi) podmínky podnikání a růst konkurenceschopnosti české ekonomiky, (vii) vývoj politického systému, politických stran a občanského sektoru, role médií a možnosti spoluúčasti obyvatelstva na správě země, (viii) životní prostředí, změny vzorců výroby a spotřeby a vztah lidí k přírodě, (ix) území a společnost. Návrh na zřízení Českého institutu strategických studií. Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii. Praha, únor 2000.

7. **Pět možných představ o evropské budoucnosti.** Kapitola VI. Co víme o budoucnosti. Evropská komise, Útvar perspektivních studií: „Scénáře Evropa 2010“.
8. Zasloužil se o to zejména Dragoslav Slejška – viz Velký sociologický slovník, díl II, str. 1599.
9. **Pět možných představ o evropské budoucnosti.** I. Scénář č. 1: „Vítězné trhy“. Evropská komise, Útvar perspektivních studií: „Scénáře Evropa 2010“.
10. Tamtéž. II. Scénář č. 2: „Sto květů“.
11. Tamtéž. III. Scénář č. 3: „Sdílená odpovědnost“.
12. Tamtéž. IV. Scénář č. 4: „Tvořivé společnosti“.
13. Tamtéž. V. Scénář č. 5: „Neklidná sousedství“.
14. První verze Národní vize rozvoje. Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii. Praha, únor 2000.
15. Tamtéž, str. 5.

Někteří prominentní američtí experti přesto tvrdí, že Spojené státy se bez ABM obejdou a že se jedná pouze o relikv studené války.

Je pět jaderných mocností a existuje nebezpečí, že se jaderné zbraně mohou šířit i do dalších států. I proto si myslím, že je nutné bránit smlouvu ABM. Možná nadešel čas ji modernizovat, ale zůstává úhelovým kamenem nejenom jaderného odzbrojení, ale i bezpečnosti.

*Thorbjörn Jagland,
norský ministr zahraničí,
Právo, 9. 5. 2000.*